De apocriefen (III) - De keuze van Tekla

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:
- 1e schriftlezing: Daniël 6, 20-24
- 2e schriftlezing: De Handelingen van Paulus en Tekla, 18-22 en 37-39
- 3e schriftlezing: Lucas 20, 27-40

Inleiding

Tekla, een mooie rijke jonge vrouw uit de stad Iconië in Klein Azië, raakt diep onder de indruk van de prediking van Paulus. Zij weigert te trouwen. Zij doopt en geeft onderricht. De legende vertelt dat zij, veroordeeld tot de arena, de wilde dieren overleeft, omdat een leeuwin haar verdedigt en zelfs een andere (mannetjes)leeuw aanvalt en doodt (afbeelding). Aan het einde van de 2e eeuw krijgt de populaire Tekla de trekken van een vrouwelijke apostel naast Paulus. Hoewel de officiële kerk daar nooit op is doorgegaan, bestaat er een Tekla iconenverering tot op de dag van vandaag. Het derde apocriefe boek is: De Handelingen van Paulus en Tekla.
Thema: De keuze van Tekla

Gemeente van Christus, het is moeilijk voorstelbaar dat het verhaal van Tekla en Paulus helemaal precies zo is gebeurd als het is opgeschreven.[1] Met name verwacht ik dat moderne lezers moeite hebben met wonderen als het doven van de brandstapel door de stortbui en de leeuwin die zich aan de voeten van Tekla vleit, een berin verscheurt die het op Tekla gemunt heeft en tenslotte zelf gedood wordt terwijl zij een mannetjesleeuw die Tekla aanvalt, doodt. Voor ons kunnen zulke elementen een verhaal ongeloofwaardig maken. Dat is, denk ik, vooral omdat wij zoveel verhalen kennen van mensen die niet worden gered. Waar is God als de Amerikaanse Kayla Mueller wordt verkracht door IS-leider Abu Bakre al-Baghdadi?[2]

Maar zo denken gelovigen in de oudheid niet. Mensen in de 2e eeuw, in de tijd dat het verhaal van Tekla, na honderd jaar mondeling te zijn doorverteld, is opgeschreven, herkennen in de wonderen die heiligen omgeven direct Gods reddende hand. Dit is precies zoals ze deze ook in de bijbelse verhalen zien en in hun eigen leven verlangen. Dat was niet alleen zo voor christenen, maar eigen aan religieuze beleving in de brede zin van het woord. Dus wat voor ons vaak een struikelblok is, dat is voor de lezer of toehoorder in de oudheid, integendeel, vaak juist een aansporing om te geloven, een aanvuring van verlangen. Wat Tekla overkomt, op de brandstapel te Iconië en in de arena van Antiochië, dat was de vrienden van Daniël overkomen in de vurige oven en Daniël zelf in de leeuwenkuil.[3] We kunnen met grote waarschijnlijkheid stellen dat voor velen door zich op Tekla te concentreren eeuwenlang een spirituele bron werd gekoesterd, die mensen heeft geholpen zich schrap te zetten in een harde samenleving.

Een bijzonder aspect aan het verhaal dat wij ons misschien moeilijk kunnen voorstellen is het sterke verlangen van Tekla en andere vrouwen ongehuwd te blijven en, zo lijkt het, in het geheel geen seksuele beleving meer na te streven. Dit past niet zomaar in ons mensbeeld. Toch denk ik dat dit wel degelijk een belangrijke factor is geweest in de tijd van de vroege kerk. Er moet een grote groep mensen zijn geweest, niet alleen, maar wel vooral, vrouwen, in het bijzonder hooggeplaatste dames, die het niet getrouwd hoeven zijn als een enorme bevrijding hebben ervaren. Voor deze vrouwen is de verkondiging van het christelijk geloof een graag gehoorde oproep tot een ascetisch leven. Maar door in te gaan op deze roep tot een sobere leefstijl en spiritualiteit tarten zij de sociale orde van hun samenleving.

Het opvallende is dus dat Tekla in de problemen komt, niet eens zozeer omdat zij christen wil worden, maar in de eerste plaats omdat zij na Paulus gehoord te hebben meer niet wil trouwen. Zij is een mooie jonge vrouw van 18 jaar. Het is tot daaraan toe dat zij drie dagen als een 'spin aan het raam' geplakt zit als Paulus in het naastgelegen huis spreekt. Maar dat ze onder invloed van Paulus besluit maagd te willen blijven slaat in als een bom. Het is haar eigen moeder die groot alarm slaat. Haar eigen verloofde, Tamyris raakt in paniek en hoort twee van de reisgenoten van Paulus uit over de inhoud van dit geloof dat Paulus verkondigt.

Die boodschap van Paulus is in lijn met wat wij van de hand van de apostel lezen in het Nieuwe Testament. Daar schrijft Paulus in zijn 'eerste' brief aan de Korintiërs uitgebreid over het huwelijk. Hij doet de aanbeveling geen huwelijkspartner te zoeken, tenzij je het niet laten kunt.[4] Er wordt in de prediking van Paulus wel vaker een direct verband gelegd tussen onthouding en opstanding.[5] De beste voorbereiding op het eeuwige leven lijkt voor Paulus de onthouding van lichamelijke gemeenschap te zijn. Ook aan Jezus worden dergelijke woorden toegeschreven. Hij heeft in ieder geval het huwelijk als vanzelfsprekend sterk gerelativeerd:

> De kinderen van deze wereld huwen en worden uitgehuwelijkt, maar wie waardig bevonden is deel te krijgen aan de komende wereld en aan de opstanding van de doden, huwt niet en wordt niet uitgehuwelijkt.[6]

Jezus heeft kennelijk de overtuiging gehad dat er in het licht van de komst van het Koninkrijk van God dringend behoefte was aan mensen met een andere prioriteit. Dit is een wonderlijk heiligingsideaal met, in onze oren misschien, sektarische trekken.

Als je je afvraagt wat dan zo boeiend is geweest aan de woorden van Paulus in Iconië, denkt de schrijver (of zou het een schrijfster zijn geweest ?), aan zaligsprekingen die lijken op die van Jezus in de evangeliën. Paulus zegt:

> Zalig de zuiveren van hart,
> want ze zullen God zien.
> Zalig die hun lichaam kuis bewaren,
> want ze zullen een tempel van God worden.
> Zalig die zich beheersen,
> Want God zal met hen spreken.[7]

Heel opvallend is dan dat er niet zoveel voor nodig is om Paulus in het gevang te krijgen. Kwade tongen zijn al bijna genoeg. De gouverneur wil hem wel horen, maar verder doet hij weinig om Paulus te redden. Hij lijkt op Pilatus. De vindingrijke Tekla koopt de poortwachter om en weet 's nachts de gevangenis binnen te komen. Zij weet tot de cel van Paulus door te dringen en verdiept haar geloof door naar zijn verkondiging te luisteren. Zij kust de boeien van de apostel.[8]

Kennelijk is die boodschap van Paulus voor sommigen heel bevrijdend, voor anderen juist heel bedreigend. Paulus wordt door het volk beschuldigd van tovenarij: 'hij heeft alle vrouwen bedorven.' Het is haar eigen moeder die niet kan verwerken dat Tekla nu weigert te trouwen. Zij schreeuwt dat Paulus, deze vijand van het huwelijk, moet worden verbrand. Maar de gouverneur zet Paulus de stad uit. Het is die arme Tekla die als een soort heks op de brandstapel belandt. Een samenleving in paniek wil een afschrikwekkend voorbeeld stellen.

De houding van Tekla moet voor mannen heel bedreigend zijn geweest. Zij wijst ze openlijk af. Dat kan niet. De eerste afwijzing betreft haar verloofde in Iconië. Maar later in Antiochië wijst ze ook de vooraanstaande Alexander af. Deze dringt zich op straat onbeschaamd aan de knappe verschijning die Tekla moet zijn geweest op. Er ontstaat een worsteling, waarbij Tekla hem zijn Romeinse erekrans van het hoofd rukt, mogelijk een keizerlijke onderscheiding. Dit soort vrouwenverzet is voor de mannen onvergeeflijk. Frappant dat juist de moeder van Tekla haar zo afvalt en de orde van de dingen zoals ze kennelijk nu eenmaal zijn niet alleen verdedigt, maar bereid is haar eigen dochter aan die orde op te offeren. Het is een pijnlijk verraad, psychologisch misschien wel te verklaren, maar het blijft heel schrijnend. Als je er over nadenkt is het heel indringend dat Tekla aan het eind van het verhaal teruggaat naar haar moeder en tot haar zegt:

> Theokleia, moeder, kun je geloven dat er een Heer in de hemel leeft? Want indien het geld is waarnaar je hart uitgaat, de Heer zal het je door middel van mij geven. [Maar] Indien het een kind is waarnaar je verlangt: Zie ik sta voor je![9]

Er zijn spanningen tussen mannen en vrouwen in de samenleving en de houding die Tekla aanneemt wordt niet getolereerd, ook al is zij van hoge komaf. Opvallend is dat er geen vader van Tekla is die een rol speelt. Mogelijk was hij al eerder overleden. Misschien was Tekla daarom wel zo eigenwijs. In ieder geval heeft Tekla de eer van mannen beschadigd.[10] Daarmee heeft zij, zo lijkt het eerst, niet de hemel, maar de hel over zich afgeroepen. Haar gedrag kan niet. In het provinciestadje Iconië helpen zelfs de kinderen mee om haar brandstapel te bouwen.

Maar in Antiochië, destijds een wereldstad, zo meldt het verhaal, is er toch een andere mentaliteit dan in het kleine Iconië. Wanneer Tekla hier wordt veroordeeld tot de wilde dieren als 'heiligschenster' spreken vrouwen en kinderen daar schande van. In de ogen van de vrouwen van Antiochië is dit een 'misdadig vonnis'.[11] Op zeker moment wordt Tekla hier in bescherming genomen door de weduwe van de koning van Tracië, een familielid van de keizer, voor Tekla een vriendin en tweede moeder. Ook daaraan kun je zien dat Tekla geen gewoon meisje was, maar van nature in de hoogste kringen verkeerde.

U begrijpt, het verhaal van Tekla heeft feministen die wilde opkomen voor de vrijheid van vrouwen, zeer geboeid.[12] Zij hebben in Tekla een vrouw gezien die in ieder geval niet op haar knieën lag voor mannen. Dat klopt natuurlijk. Ook is het zo dat Tekla op een gegeven moment in het verhaal om bij Paulus te kunnen komen, zich kleed als een man.[13] Het is misschien een detail, maar het tekent haar wel als een eigenzinnige vrouw. Wij in West Europa in de 21e eeuw, kennen dit zo niet meer, maar er zijn ook vandaag wel degelijk nog altijd culturen, waarin er geen ontkomen aan is. Je hebt als vrouw, maar ook als man, je voor gestanste rol te spelen of je het leuk vindt

of niet. Tekla gaat dwars daartegenin en in haar toewijding aan God is sinds de opkomst van het feminisme verzet tegen een patriarchale orde van haar tijd gelezen. Kan dat zomaar?

Er is kritiek mogelijk op de al te enthousiaste feministische interpretatie van het Teklaverhaal, die met name in de jaren tachtig populair was. Terecht wordt het bezwaar gemaakt dat de feministische agenda over de bevrijding van de vrouw niet zomaar terug geprojecteerd mag worden in een vroegchristelijke legende. Oneerbiedig gezegd: Je kunt van de heilige Tekla geen 'dollemina' *avant la lettre* maken. Zo wordt op een vrome legende een feministische fantasie geprojecteerd. En toch… toch is er iets heel bijzonders met deze Tekla. Of haar belevenissen nu wel of niet letterlijk echt zijn gebeurd, kennelijk zijn er al in de 2e eeuw mensen geweest die de houding van een Tekla hebben bewonderd en hebben willen vastleggen. Misschien is het boekje wel door een vrouw geschreven. Waarom zijn deze verhalen zo gekoesterd? Er moeten in de vroege kerk vrouwen zijn geweest, maar wie weet, misschien ook wel mannen, die de bevrijding uit de al te starre rolpatronen en schijnbare vanzelfsprekendheden, die het christendom bracht wel degelijk als een grote winst hebben verwelkomd. Hun Godsbeleving stond direct in verband met een in die tijd vernieuwende kijk op de zin van het leven. Het huwelijk maakte de man in de oudheid tot eigenaar van de vrouw. Die gang van zaken wordt niet langer door iedereen normaal gevonden. Maatschappelijke verplichtingen werden kritisch getoetst. Dit moet een van de grote aantrekkingskrachten van het jonge christendom zijn geweest. U kent de woorden van de apostel, samengevat: 'In Christus is man noch vrouw'.[14]

Naast Tekla is natuurlijk Paulus belangrijk. De wijze waarop Paulus door de eeuwen heen is afgebeeld komt frappant overeen met de beschrijving in 'De Handelingen van Paulus en Tekla':

> …een man klein van gestalte,[15] een kaal hoofd, kromme benen, kracht gebouwd, doorlopende wenkbrauwen, een enigszins uitstekende neus, een innemende verschijning, kortom, nu eens zag zijn gezicht eruit als van een man en dan weer als van een engel.[16]

Het wonderlijke is dat wanneer het om Paulus gaat, hij deze bijzondere vrouw Tekla niet zelf doopt, maar er geen bezwaar tegen lijkt te hebben dat Tekla, wonderlijk genoeg, zichzelf doopt terwijl zij in het nauw wordt gedreven door vervolging en dus een sacrament bedient.[17] Hij moedigt haar aan in haar zelfstandige houding en om te reizen. En het belangrijkste, de apostel draagt haar op onderwijs te geven in het Woord van God.[18] Dit laatste is regelrecht in strijd met wat wij weten over de opvattingen van Paulus in de pastorale brieven, waar hij schrijft:

> Een vrouw dient zich gehoorzaam en bescheiden te laten onderwijzen.; ik sta dus niet toe dat ze zelf onderwijst of gezag over mannen heeft; ze moet bescheiden zijn.[19]

Dat is toch wel een hele wonderlijke tegenstelling! De laatste woorden zijn binnen de kerk heel bekend en vaak geciteerd, maar het Teklaverhaal lijkt onder tafel te zijn verdwenen. Nu zijn er critici die zeggen: 'Er zijn verschillende opvattingen in de vroege kerk en de leiders vechten hun strijd uit over de rug van vrouwen als Tekla. Het gaat eigenlijk helemaal niet over Tekla. Het gaat over Paulus. Maar meer nog, het gaat over de macht van mannen. Tekla is dan slechts een symbolische figuur om de strijd tussen de mannen in de kerk uit te vechten. Het gaat ten diepste om de macht en Tekla is niet meer dans een attribuut of een middel om iets duidelijk te maken.'

Daar ben ik het niet mee eens. Ik geloof wel degelijk dat wij via de figuur van Tekla vrouwen in de vroege kerk horen spreken, sterker nog: Tekla als persoon heeft ons iets te vertellen. Zij vertolkt een indringende vraag om aandacht en geeft een krachtig getuigenis van een mens die zelf een boodschap heeft.[20] Tekla laat ons als mens iets zien van de bevrijdende kracht van het vroege christendom en er heeft een historische persoon achter de legende bestaan die waarschijnlijk zelf een leidinggevende vrouw in de kerk is geweest. Zij was niet alleen. Iemand heeft eens uitgerekend dat 25 % van de medewerkers van Paulus die in de brieven van de apostel, dus in de canonieke bijbel, genoemd worden vrouw waren: de namen van Euodia, Febe, Julia, Junia, Maria, Nymfa, Persis, Prisca, Syntyche, Tryfena en Tryfosa worden genoemd. En dan is er ook nog een aantal vrouwen dat niet bij name wordt genoemd, bijvoorbeeld de moeder van Rufus en de zuster van Nereus.[21] Vele vrouwen die later leefden hebben zich in hen gespiegeld.

Tekla doopt en zij geeft onderricht. Zij is wel een vrouwelijke apostel genoemd. Het zou best kunnen dat de legende van Tekla in de vroege kerk heeft gefunctioneerd heeft ter legitimatie van vrouwelijke ambtsdragers. Hier was immers een vrouw van onbesproken gedrag, die door God zelf tot twee maal toe werd gered. Deze Tekla getuigde van haar geloof en zij zorgde, zo wordt er verteld, voor de armen met kleding en geld.

Het verhaal van Tekla is waarschijnlijk rond 160 na Chr. opgeschreven, dus zeker 100 jaar na de periode

waarin Paulus rondtrok door het Middellandse Zeegebied. Kerkvader Tertullianus, die leefde rond 200 na Chr. noemt het verhaal. Hij kent het, maar heeft er kritiek op dat Tekla als vrouw het evangelie verkondigt en doopt.[22] Juist dat verzet van Tertullianus geeft aan dat er in die tijd ook mensen moeten zijn geweest die het geweldig vonden. Het is jammer maar voor vrouwen is eeuwenlang geen plaats geweest in de leiding van de kerk. De Rooms-katholieke kerk wordt nog steeds louter door mannen geleid. Vrouwen die Tekla wilden navolgen kregen een plaats in de kloosters. Vrouwenkloosters hebben naast de mannenkloosters een grote bloei gekend en veel voor de kerk betekend. Dat kan vandaag heel ver van onze beleving af staan, maar het is wel zo. Eind 4e eeuw maakte de Spaanse Egeria een tocht naar Palestina waarvan zij uitvoerig verslag deed. Zij stuitte op een Tekla verering te Seleucia in het huidige Zuid-Oost Turkije. Aan de heilige Tekla was daar toen een kerkje gewijd en daaromheen was een groot aantal kloostercellen gebouwd voor mannen en voor vrouwen.[23] Zij baden tot God en lazen elkaar voor uit 'De Handelingen van Paulus en Tekla' en vonden inspiratie in de keuze van Tekla voor God.

Amen.

Uitzending en zegen
Als jullie vanhier gaan, weet dat jullie hemelse Vader jullie roept. Hij roept een ieder van ons om het leven op te vatten als een kans, dag na dag zijn er immers vele mogelijkheden het verschil te maken voor mensen die God op je weg brengt. Deze wereld is bedoeld toe te groeien naar de schepping van Gods hand, zonder ophouden.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

Noten

[1]De gebruikte tekst is integraal opgenomen in: Klijn, A.F.J., *De Apocriefen van het Nieuwe Testament. Buitenbijbelse Evangeliën, Handelingen, Brieven en Openbaringen*, Kampen 2006, 154-175.

[2]Trouw, 15 augustus 2015. Kayla Mueller, bleef achter terwijl de Yezedi vrouwen vluchtten, om hun meer kans te geven zich te redden. Zij is een heilige van onze tijd.

[3]Cf. Thierry, J.J., *Vrouwen in de vroegchristelijke kerk*, 's-Gravenhage 1990, 34.

[4]1 Korintiërs 7. Paulus zet zich echter af tegen degenen die het huwelijk verbieden. Die waren er kennelijk ook, cf. 1 Timoteüs 4,3.

[5]Grieks: 'enkrateia' (onthouding, ingetogenheid, maar bedoeld wordt vooral: seksuele onthouding, maagdelijkheid) en 'anastasis' (opstanding). Cf. Handelingen 24.Thierry, ibidem, 21-22.

[6]Lucas 20,35.

[7]De Handelingen van Paulus en Tekla, 5a.

[8]Ze wentelt zich op de plaats waar Paulus heeft gepredikt. Ze lijkt wel verliefd. Haar liefde doet denken aan die van de middeleeuwse mystici zoals Teresa van Avila.

[9]De Handelingen van Paulus en Tekla, 43.

[10]Hun *dignitas* (Latijn), hun *timè* (Grieks).

[11]De Handelingen van Paulus en Tekla, 28.

[12]Zie: Matthews, S., 'Thinking of Thecla: Issues in Feminist Historiography' in: *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol.17, No.2, Fall 2001, 39-55.

[13]De Handelingen van Paulus en Tekla, 40.

[14]Parafrase, Galaten 3,28.

[15]Cf. Meijer, F., Paulus. *Een leven tussen Jeruzalem en Rome*, Amsterdam 2012, 80-81. Het woord 'paullus' betekent in het latijn ook klein.

[16]De Handelingen van Paulus en Tekla, 3.

[17]Zoals de latere kerk dat zag.

[18]Zie buiten de gelezen tekst ook: De Handelingen van Paulus en Tekla, 41.

[19] 1 Timoteüs 2, 11-12.

[20] Matthews bestrijdt de auteurs die Tekla en andere vrouwen in dergelijke antieke teksten reduceren tot een louter 'teken' ('sign') waarvan mannen, die de hoofdrol spelen en vaak een conflict om de macht uitvechten, zich bedienen. In navolging van de bekende Franse antropoloog Lévi-Strauss, maken vele uitleggers zich hier schuldig aan. Matthews stelt: Vrouwen spreken zelf ook! Zelfs via door mannen bewerkte teksten. Er is wel degelijk een realiteit waarin vrouwen een grote rol spelen, is het niet in de tijd waarin het verhaal zich afspeelt, dan wel in de tijd waarin het is doorverteld en de tijd waarin het is opgeschreven en de tijd waarin het is gelezen! Zie ook: Elisabeth Schüssler Fiorenza: 'Women were essential shapers of early Christian practice.' Matthews, ibidem. Cf. Fokkelien van Dijk, *Sporen van vrouwenteksten in de Hebreeuwse bijbel*, Utrecht 1992.

[21] O.a. in Romeinen 16, 1 en 16. Heine, S., *Vrouwen der vroege Christenheid. Een historische kritiek op de feministische theologie*, Nijkerk 1991, 96.

[22] Tertullianus, De Baptismo 17,5.

[23] Aangehaald in: Klijn, ibidem, 157.

Figuur 1: Tekla en de wilde beesten, Egypte 5e eeuw

Figuur 2: Paulus en Tekla, fresco 6e eeuw